

УДК [94(476)+94(438)+323.22/28(438)(091)] “1733/1735”

**ШЛЯХТА ЎСХОДНІХ ВАЯВОДСТВАЎ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА
І РАСІЙСКІЯ ВОЙСКІ ПАДЧАС “ВАЙНЫ ЗА ПОЛЬСКУЮ СПАДЧЫНУ 1733–1735 ГАДОЎ”**

*канд. гіст. навук А.У. МАЦУК
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск)*

Даследуюцца ўзаемадачыненні шляхты ўсходніх ваяводстваў ВКЛ (Аршанскага павета, Віцебскага, Полацкага і Мсціслаўскага ваяводстваў) з расійскімі войскамі, якія былі ўведзены з мэтай змагання з прыхільнікамі Станіслава І Ляшчынскага і падтрымкі мясцовых прыхільнікаў Аўгуста III. Заўважана, што Станіслава І Ляшчынскага падтрымала большасць шляхты Аршанскага павета і Полацкага ваяводства. Супраць іх і былі накіраваны дзеянні расійскіх войскаў з корпуса Юрыя Рапніна. Гэтыя расійскія войскі сталі прычынай таго, што на баку Аўгуста III выказалася віцебская шляхта. Выяўлена, што пры падтрымцы расійскіх войскаў перавагу ў Мсціслаўскім ваяводстве таксама атрымалі прыхільнікі Аўгуста III; перамогі расійскіх войскаў над прыхільнікамі Ляшчынскага з Полацкага ваяводства і Аршанскага павета прымусілі мясцовую шляхту да канца 1734 года прызнаць уладу Аўгуста III.

Уводзіны. Абранне каралём 13 верасня 1733 года Станіслава І Ляшчынскага не было прызнана часткай шляхты Рэчы Паспалітай, якая 5 кастрычніка 1733 года пры падтрымцы расійскіх войскаў абрала каралём пад імем Аўгуста III саксонскага курфюрста Фрыдэрыка Аўгуста. Сярод праціўнікаў Станіслава І Ляшчынскага і выбаршчыкаў Аўгуста III большасць прадстаўляла Вялікае Княства Літоўскае. З усходніх ваяводстваў Княства гэта была нязначная частка шляхты, якая ў асноўным прадстаўляла Мсціслаўскае і Полацкае ваяводства. Шляхта іншых усходніх ваяводстваў, а таксама і большасць полацкай і мсціслаўскай шляхты выказаліся на элекцыйным сойме ў падтрымку Станіслава І Ляшчынскага. Зразумела, што ў такім выпадку былі слабыя спадзяванні аб падтрымцы Аўгуста III шляхтай усходніх ваяводстваў ВКЛ. Для ўзмацнення іх пазіцый у гэтых ваяводствах і для змагання з прыхільнікамі Станіслава І Ляшчынскага было вырашана ўвесці спецыяльны корпус расійскіх войскаў.

Узаемадзеянні расійскіх войскаў і шляхты ВКЛ ужо былі ў цэнтры ўвагі даследчыкаў [1–7]. Аднак большасць гэтых даследаванняў датычылася ці ўсёй Рэчы Паспалітай, ці ўсёй тэрыторыі Вялікага Княства. Пры такім падыходзе ўзаемадзеянні шляхты ўсходніх паветаў ВКЛ і расійскіх войскаў толькі ўпаміналіся ў некаторых з вышэйзгаданых даследаваннях.

Аktуальнасць дадзенай працы як раз і заключаецца ў тым, што нашай мэтай будзе даследаванне ўзаемаадносін шляхты ўсходніх ваяводстваў Вялікага Княства Літоўскага з расійскімі войскамі падчас “вайны за польскую спадчыну 1733–1735 гадоў”.

Асноўная частка. Расійскія войскі ў выглядзе корпуса князя Юрыя Рапніна ўвайшлі ў ВКЛ і размясціліся на ўсходзе Княства 12 лістапада 1733 года каля мястэчка Якавічы. Гэты корпус складаўся з трох пяхотных батальёнаў колькасцю 1670 жаўнераў [3, р. 314]. Згодна загаду расійскага ўрада Юрый Рапнін размясціў свой корпус у Віцебску. З яго быў вылучаны атрад пад кіраўніцтвам прэм’ер-маёра Аленіна, які быў накіраваны ў Быхаў [8, с. 588; 9, л. 8, 12]. Якавічы, са слоў Рапніна, належалі рагачоўскаму староце Міхалу Пацею, а былі ў складзе ў віцебскага падкаморыя Казіміра Саковіча, які адразу прыехаў і заявіў аб сваёй поўнай падтрымцы Аўгуста III і Генеральнай Варшаўскай канфедэрацыі [8, с. 588; 9, л. 8]. Ужо 18 лістапада 1733 года з дэкларацыямі падтрымкі Аўгуста III і Генеральнай Варшаўскай канфедэрацыі да Рапніна прыбылі віцебскія ўраднікі: стольнік і гродскі пісар Павал Багамалец, гараднічы Юзаф Лускіна, земскі пісар Казімір Гурко, гродскі суддзя Антоній Жаба. Менавіта тады Рапнін з задавальненнем паведаміў у Пецярбург, што “противной партии и хоронгв не слышно и в оном городе замешания никакого ныне не имеется” [9, л. 9]. Аднак пазней, больш дакладна разведаўшы сітуацыю, Рапнін заўважыў, што прыхільнікам Ляшчынскага з’яўляецца віцебскі ваявода Марцін Агінскі, які невядома дзе знаходзіцца, а таксама ў Аршанскім павеце “имеется шляхества, которые к российской стороне не склонны ж и подписались Станиславу”. Адначасова шляхта Віцебскага ваяводства прызжала і прыносіла прысягу Аўгусту III. Рапнін не вельмі давяраў такой прысяге і цікавіўся, ці ўзяць яе пісьмова. Рапнін таксама пытаўся аб дазволе выдаваць прысягнуўшай шляхты ахоўныя граматы на абарону ўладанняў ад пастояў войскаў і выбару правіянту. Калі ахоўныя дакументы трэба было выдаваць, то Рапніна цікавіла, з якіх уладанняў яму ўзяць прадукты і фураж для забеспячэння свайго корпуса. Сама шляхта была зацікаўлена ў такіх дакументах і прасіла аб іх выдачы [9, л. 17–17об.].

Рапнін дакладна ацаніў сітуацыю аб непрыхільнасці аршанскай шляхты. На жаль нам невядома, калі аршанская шляхта стварыла канфедэрацыю ў падтрымку Станіслава І Ляшчынскага. Аднак ужо 14 студзеня 1734 года на сваім кангрэсе полацкая шляхта выказалася ў падтрымку Станіслава І Ляшчынскага і абрала сваіх паслоў да аршанскай шляхты. Праз гэтых паслоў полацкая шляхта дзякавала аршанскай

шляхце за стварэнне імі канфедэрацыі ў абарону выбару Станіслава Ляшчынскага [10, арк. 1адв.]. З гэтага можна зрабіць выснову, што аршанская канфедэрацыя прыхільнікаў Ляшчынскага, нягледзячы на прысутнасць расійскіх войскаў, была створана ў канцы 1733 года. За ёй 11 студзеня 1734 года ў падтрымку Ляшчынскага выказалася і полацкая шляхта. Такім чынам, ужо на пачатак 1734 года шляхта Полацкага ваяводства і Аршанскага павета выказалася ў падтрымку Станіслава І Ляшчынскага.

Кіраўніком расійскіх войскаў у Княстве быў прызначаны Леў Ізмайлаў, які са сваім корпусам меў магчымасць дзейнічаць каля Вільні. Менавіта яму павінен быў падпарадкоўвацца і Юрый Рапнін са сваім корпусам. Аднак часцей Юрый Рапнін, які знаходзіўся ў Віцебску, атрымліваў загады непасрэдна з Пецярбурга: “смотреть и разведывать навкрепко о состоянии всех тамошних обывателей особливо о шляхетстве” [9, л. 8, 12]. Рапнін 25 лістапада 1733 года даведаўся ад віцебскага гараднічага Юзафа Лускіны, што на элекцыйным сойме Рэчы Паспалітай ад Віцебскага ваяводства прысутнічалі і выбіралі каралём Станіслава І Ляшчынскага: віцебскі гродскі суддзя Антоній Жаба, віцебскі земскі пісар Казімір Гурко, віцебскі стольнік і віцебскі гродскі пісар Павал Багамолец. Той жа Лускіна паведаміў, што яны нават атрымалі “од Станислава Лещинского денги для набирания харугв” [9, л. 13]. Праўда, абвінавачаныя шляхціцы не прадпрымалі ніякіх крокаў для арганізацыі руху ў падтрымку Станіслава І Ляшчынскага. Рабілі гэта іншыя. Ужо 5 снежня 1733 года ў Рапніна з’явілася інфармацыя, што ў Пажэнках і Беліцы ў шляхціцаў Навацкага і Крыштафа Статкевіча, “которые к российской стороне не склонны”, меліся з’езды шляхты і знаходзіліся ўзброеныя харугвы. Пажэнкі знаходзіліся ўсяго ў 10 мілях ад Віцебска, а Беліца – 13 мілях. Рапнін накіраваў туды роту валагодскага палка “с надлежащим числом обер- и унтер-офицеров”. Гэты атрад нікога не знайшоў, але даведаўся, што Статкевіч разам з аршанскім старостай Юзафовічам і іншымі шляхціцамі на элекцыйным сойме атрымалі 2200 чырвоных злотых на стварэнне чатырох харугваў па 100 чалавек кожная. З гэтай сумы Статкевіч атрымаў на фарміраванне адной харугвы 190 чырвоных злотых. Менавіта ў Пажэнках 5 снежня 1733 года адбыўся з’езд шляхты Аршанскага павета, дзе прысутнічалі аршанскі гродскі староста Юзафовіч са сваёй харугвай, ротмістр Перуці з харугвай, ротмістр Міхал Навацкі з харугвай, ротмістр Вінцэнт Ларскі з харугвай. Сам Статкевіч меў 24 жаўнеры і 10 нанятых за грошы на службу шляхціцаў. Акрамя таго, на з’ездзе прысутнічалі шляхціцы Булгакі, якія таксама былі на элекцыйным сойме і атрымалі ад Ляшчынскага грошы на фарміраванне харугваў, але яшчэ не паспелі гэта зрабіць. Ужо 6 снежня 1733 года гэтыя прыхільнікі Ляшчынскага накіраваліся ў Оршу. Сам Статкевіч выехаў 7 снежня 1733 года. Пазней, у гэты самы дзень, у Пажэнкі ад Юзафовіча прыбыў атрад пад кіраўніцтвам ротмістра Завішы колькасцю ў “80 товарищей и 240 пахолков и хлопцев”, які меў намер аб’яднацца з атрадам Статкевіча і разам напасці на расійскія войскі. Аднак, не знайшоўшы Статкевіча, гэты атрад Завішы вярнуўся ў Оршу. Адначасова ў Беліцы расійскія войскі не знайшлі ніякіх прыхільнікаў Станіслава І Ляшчынскага. Уладальнік Беліцы Ігнат Навацкі пераконваў, што яго сын Міхал не з’яўляецца прыхільнікам Ляшчынскага. У доказ Навацкі паказваў ахоўны дакумент для сына ад генералад’ютанта Арцемя Валынскага. Больш таго, Ігнат Навацкі сцвярджаў, што сфарміраваная харугва яго сыну патрэбна толькі для абароны на каптуровых судах, якія адбываліся ў той час ў Оршы. Безумоўна гэта быў падман. Ды і Рапнін асабліва не давяраў гэтай інфармацыі і 14 снежня 1733 года накіраваў новы, больш моцны атрад супраць прыхільнікаў Ляшчынскага ў Аршанскім павеце [9, л. 18–19].

Рапніну 16 снежня 1733 года з Оршы напісаў Юзафовіч. Увесь ліст Юзафовіча меў мэтай пераканаць Рапніна ў прызненым стаўленні аршанскага гродскага старосты да расійскіх войскаў. Юзафовіч паведаміў, што вярнуўшыся на ўсход ВКЛ адразу хацеў прыехаць да Рапніна і выказаць яму сваю прыхільнасць, але яго затрымалі пільныя справы. Юзафовіч інфармаваў, што ўдзельнічаў у выбары каралём Станіслава І Ляшчынскага, але не ведаў, што такія неабдуманая дзеянні выклікаюць уваход расійскіх войскаў у Рэч Паспалітую. Юзафовіч дзякаваў за прапанаванае прабачэнне за падобную дзейнасць і абяцаў прыехаць, як завершыць свае справы ў Аршанскім павеце [9, л. 24]. Ужо 19 снежня 1733 года Юзафовіч напісаў Рапніну новы ліст, у якім заявіў аб прызным стаўленні да Расіі ўсёй шляхты Аршанскага павета і абяцаў расійскай царыцы “указы готовы полнить всем поветом” [8, с. 621]. Рапнін не вельмі давяраў заявам Юзафовіча і паведамляў, што: “на которое его письмо писано к нему от меня, чтоб виделся со мною в Витебске, однако же не утверждаюсь на том его письме, сего же декабря 11 (22 декабря по н. с.) дня командировал в Оршу капитана Шмакова и 150 человек солдат и Рославльского эскадрона драгун 30 человек с надлежащим числом обер- и унтер-офицеров, для подлинного разведывания о собрании противных партий и хорунг и ужели у показанного Иезофовича и у прочих, о которых доносил прежде сего в Кабинет Ея И. В-ва явятся в собрании оныя хорунги, то по силе данной мне инструкции, приказал оных прекращать, и сначала разганять и буде же будут противиться с такими поступать неприятельски” [8, с. 621; 11, л. 21об.]. Юзафовіч працягваў сваю гульню з Рапніным і 23 снежня 1733 года напісаў яму новы ліст. У ім Юзафовіч сцвярджаў, што павятовыя ротмістры “в ужасе от страха” сыйшлі з сваіх уладанняў з-за шкоды, наробленай расійскім войскам, і “до того времени по лесам прятавшиеся” да яго далучыліся. Юзафовіч не верыў, што расійскія войскі так дзейнічалі па загаду Рапніна “против заприсяженным союзам и приятельским между народом трактатам”. На думку Юзафовіча, гэты былі не рэгулярныя расійскія войскі, а самаволь-

на сабраныя атрады расійскіх жаўнераў, ад якіх для “безопасности собственного здоровья” ротмістры схаваліся пад абароны аршанскага гродскага староства, як “полковника и поветового господаря” [9, л. 39–39об.]. Такім спосабам Юзафовіч цягнуў час і далучаў да свайго атрада ўсё новыя сілы прыхільнікаў Станіслава Ляшчынскага. Рапнін не давяраў такім сцвярджэнням Юзафовіча, але не здолеў перашкодзіць аб’яднацца пад яго кіраўніцтвам прыхільнікам Ляшчынскага.

Тым часам 8 снежня 1733 года дасланы Рапніным Аленін пасяхова заняў Быхаў [8, с. 620; 9, л. 30]. Аленін таксама не давяраў заявам Юзафовіча. Больш таго, даведаўшыся, што аршанскі гродскі староста Юзафовіч з сваімі прыхільнікамі знаходзіцца ў Магілёве, даслаў туды 10 снежня 1733 года з Быхава атрад у колькасці 60 жаўнераў пад кіраўніцтвам паручніка Таўстога [9, л. 20]. Аленіну прыйшлося вырашаць і іншую праблему, якая была ваклікана з’яўленнем прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага і ў Рэчыцкім павеце. Да Аленіна звярнуўся адміністратар Прапойскага староства (уладальнікам быў адзін з лідараў прыхільнікаў Аўгуста III у ВКЛ Багуслаў Незабытоўскі) Антоній Конча, які меў ахоўны ліст ад расійскага пасла ў Рэчы Паспалітай Карла Густава Левенвольдэ. Конча інфармаваў Аленіна, што каля Прапойска сабраўся атрад прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага. Супраць іх Аленін 16 снежня 1733 года даслаў атрад у 20 жаўнераў на чале з падпаручнікам [9, л. 30].

Цалкам згодна расійскім планам склалася сітуацыя ў Віцебскім ваяводстве. Віцебскі падкаморы Казімір Саковіч сваім універсалам склікаў соймкі на 25 студзеня 1734 года. Згодна Саковічу, соймкі быў ім скліканы на падставе ўніверсала маршалка Генеральнай Варшаўскай канфедэрацыі Панінскага, але гэты ўніверсал не дайшоў да Віцебскага ваяводства. Другой падставай склікання соймкі быў універсал расійскага генерала Льва Ізмайлава ад 30 снежня 1733 года, які аказаўся ў Віцебскім ваяводстве 11 студзеня 1734 года [11, л. 7]. У выніку 25 студзеня 1734 года ў Віцебску адбыўся соймкі, на якім віцебская шляхта далучылася да Генеральнай Варшаўскай канфедэрацыі і Аўгусту III “в верности присягу учинили и поклялись как шляхетство, так и мещане и послов на коронацию до Кракова отправили” [11, л. 21]. Рапнін поўнаасцю не давяраў віцебскай шляхце і прымусіў віцебскага гродскага рэгента Аляксандра Тышу Быкоўскага і віцебскага гродскага намесніка Дамініка Юзафа Русецкага скласці спіс знаходзіўшыхся ў Віцебскім ваяводстве ўласнікаў уладанняў, якія не былі на соймцы і таму не прысягнулі Аўгусту III. Згодна гэтай спісу, 3-за хвароб не былі на соймцы: віцебскі падваявода Рэмігіян Сяліцкі, віцебскі земскі суддзя Ігнат Навацкі, віцебскі стольнік і віцебскі гродскі пісар Павал Багамалец. Яшчэ некаторыя шляхціцы, такія як полацкі стольнік Юзаф Пакаш, мінскі стольнік Лявон Валадковіч, віленскі чашнік Мікалай Петрусевіч, Пжысецкі і нават падскарбій Вялікага Княства Літоўскага Ян Салагуб, звычайна не бывалі на віцебскіх соймках, бо мелі ўладанні ў іншых паветах і ваяводствах Княства, куды і ездзілі на соймкі. Акрамя таго, былі зразумелы прычыны, па якім на соймках не было магнатаў Паўла Сангушкі, Казіміра і Міхала Чартарыйскіх. Не цікавіліся соймкамі падчасы ВКЛ Аляксандр Пацей і рагачоўскі староста Міхал Пацей. Полацкі скарбнік Казімір Жук знаходзіўся ў сваіх уладаннях у Полацкім ваяводстве і, верагодна, нічога не ведаў аб соймцы. А дзе знаходзіўся віцебскі ваявода Марцін Агінскі не было вядома. Усе іншыя шляхціцы, па запэўніваннях Быкоўскага і Русецкага, прыбылі на соймкі і прысягнулі Аўгусту III [11, л. 22–22об.].

Значная колькасць прыхільнікаў Аўгуста III на чале з мсціслаўскім гродскім старостай Аляксандрам Валовічам знаходзілася ў Мсціслаўскім ваяводстве. Аднак гэты ваяводства было аддзелена ад расійскіх войскаў, якія знаходзіліся ў Віцебску і Быхаве, атрадамі прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага ў Аршанскім павеце. Да таго ж уся шляхта Мсціслаўскага ваяводства падзялілася на два лагеры: прыхільнікаў Станіслава I і прыхільнікаў Аўгуста III. Лідэр прыхільнікаў Аўгуста III мсціслаўскі гродскі староста Аляксандр Валовіч 17 снежня 1733 года звярнуўся да Юрыя Рапніна з просьбай даслаць у дапамогу расійскія войскі супраць прыхільнікаў Ляшчынскага. Гэтыя войскі павінны былі дапамагчы правесці 22 снежня 1733 года перадкаранацыйны соймкі. Рапнін не ведаў Валовіча, але той паведаміў, што мае дакумент аб падтрымцы яго дзеянняў ад расійскага пасла ў Рэчы Паспалітай Карла Густава Левенвольдэ [11, л. 43–44]. Адначасова 20 снежня 1733 года Аляксандр Валовіч звярнуўся за дапамогай у Быхаў да расійскага маёра Аленіна, дзе таксама быў прадстаўлены вышэйзгаданы дакумент ад Левенвольдэ. Аленін адразу 20 снежня 1733 года даслаў з Быхава ў Мсціслаў 150 жаўнераў з паручнікам, прапаршчыкам, сяржантам, двума каптрамі і барабаншчыкам [9, л. 30об.–31]. Праўда, па невядомым прычынам сам соймкі адбыўся пазней, толькі 11 студзеня 1734 года, і на ім была створана канфедэрацыя Мсціслаўскага ваяводства, а яе маршалкам быў абраны Аляксандр Валовіч. Выбар паслоў на каранацыйны сойм быў адкладзены на больш позні час. На гэтым соймцы шляхта прасіла Валовіча застацца ў Мсціслаўлі, каб рассылаць універсалы з заклікам прызнаць уладу Аўгуста III і далучыцца да канфедэрацыі яго прыхільнікаў [12, р. 84–84v, 85–86v]. Становішча прыхільнікаў Аўгуста III у Мсціслаўскім ваяводстве, аднак, заставалася небяспечным 3-за знаходжання ў ваяводстве значнай колькасці прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага. Менавіта таму ў студзені 1734 года Валовіч звярнуўся за дапамогай да смаленскага віцэ-губернатара Сямёна Казлоўскага з просьбай даслаць расійскіх жаўнераў для абароны [13, с. 22]. Асцярогі Валовіча былі выкліканы тым, што ў Мсціслаўскае ваяводства з элекцыйнага сойма вярнуліся яго праціўнікі і прыхільнікі Ляшчынскага. Яны прывезлі канстытуцыю сойма, а таксама ўніверсалы Станіслава I, якія склікалі паспалітае ру-

шанне. Менавіта таму для дапамогі Валовічу ў правядзенні грамічнага сойма Юрый Рапнін даслаў атрад капітана Таўстога. Грамічны сойм скончыўся паспяхова, і на ім былі абраны паслы на каранацыю Аўгуста III [11, л. 22, 56–56об.].

Аршанскі гродскі староста Юзафовіч у гэты час размясціўся каля Шклова і 31 снежня 1733 года пераправіўся праз Днепр і нечакана атакаваў расійскі атрад, які дыслацыраваўся ў горадзе [11, л. 2–2об.]. Пасля гэтага Юзафовіч на чале шасці харугваў, прыхільнікаў Ляшчынскага, у колькасці 600 жаўнераў размясціўся каля Бялыніч. Да яго далучаліся ўсё новыя і новыя прыхільнікі Ляшчынскага: “прибавляютца де еще больше” [11, л. 14]. Для лепшай разведкі дыслакацыі атрадаў прыхільнікаў Ляшчынскага ў пачатку студзеня 1734 года Рапніным у Шклоў быў пасланы атрад секунд-маёра Мельгунова. У Копысь ён прыбыў 4 студзеня 1734 года і накіраваўся ў Шклоў, бо меў інфармацыю аб знаходжанні тут у прадмесці атрадаў прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага. У Шклоў атрад Мельгунова прыбыў 9 студзеня 1734 года, але прыхільнікаў Ляшчынскага ўжо тут не заспеў, бо яны перамясціліся ў Галоўчын, які знаходзіўся непадалёку. Мельгуноў накіраваўся за імі і прыбыў у Галоўчын у восем гадзін вечара 10 студзеня 1734 года. Тут ён знайшоў атрад прыхільнікаў Ляшчынскага “в количестве 120 товарищей” пад кіраўніцтвам ротмістраў Навацкага, Шкультэцкага і Васілеўскага, якія адразу пачалі страляць па расійскаму атраду. У выніку перастрэлкі прыхільнікі Ляшчынскага палічылі за лепшае адступіць з Галоўчына і накіравацца да свайго асноўнага атрада пад кіраўніцтвам Юзафовіча. Мельгуноў меў інфармацыю, што Юзафовіч са сваім атрадам даведаўся аб набліжэнні расійскіх войскаў і адыйшоў з Бялыніч у невядомым накірунку [11, л. 18–19об.]. На самой справе Юзафовіч пакінуў межы Аршанскага павета і праз Мінскае ваяводства накіраваўся ў Наваградскае ваяводства. Такім чынам, на ўсходзе Вялікага Княства Літоўскага не засталася значных атрадаў прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага.

У канцы 1733 – пачатку 1734 года шляхта ўсё больш і больш паветаў ВКЛ стварала канфедэрацыі ў падтрымку Ляшчынскага. Праявіла актыўнасць і шляхта ўсходніх ваяводстваў Вялікага Княства.

Рапнін 14 лютага 1734 года скардзіўся, што актыўна супраць расійскіх войскаў дзейнічаюць прыхільнікі Ляшчынскага ў Полацкім ваяводстве, Ашмянскім і Аршанскім паветах [11, л. 26]. Як казалася вышэй, аршанская і полацкая шляхта ўжо ў пачатку 1734 года выступала на баку Станіслава I Ляшчынскага. Рапнін быў вымушаны даслаць атрад у Аршанскі павет для знішчэння прыхільнікаў Станіслава I і каб вымусіць мясцовую шляхту прысягнуць Аўгусту III [13, с. 46, 63]. Акрамя таго, гэты атрад павінен быў абараняць мясцовых прыхільнікаў Аўгуста III падчас грамічнага сойма. У выніку ўсё адбылося згодна з планам Рапніна: “в Оршанском повете, сего ж января 28 дня (8.02 н. с.), соймик будет громнич-ный, а во оном повете имеются замешания и многие находятся к российской стороне несклонны и чтоб оные противники Оршанского повету шляхетству, в принятии генеральной конфедерации варшавской и в верности Его Королевскому Величеству польскому Августу III в присяге и в подписке не учинили б какого замешания, того ради командировал я капитана одного, солдат и драгун девяносто человек с принадлежащим числом обер- и унтер-офицеров” [13, с. 46–47]. Гэта прынесла поспех і 10 лютага 1734 года Рапнін інфармаваў, што аршанская шляхта ў колькасці 204 чалавек на грамічным сойміку прысягнула Аўгусту III. Мясцовая шляхта абрала паслоў да Аўгуста III аршанскага скарбніка Міхала Катовіча і Адама Кроера, а таксама да расійскай царыцы Ганны Іванаўны Ларскага і аршанскага мастаўнічага Яна Бародзіча [11, л. 24].

Супакоіла сітуацыю ў Аршанскім павеце і адсутнасць тут атрада Юзафовіча. Адступнасць у Аршанскім павеце прыхільнікаў Ляшчынскага дало магчымасць Рапніну зрабіць паход у Полацкае ваяводства, каб прымусіць мясцовую шляхту прызнаць уладу Аўгуста III. Гэты паход скончыўся поўным поспехам, і прыхільнікі Ляшчынскага ў Полацкім ваяводстве капітуліравалі без бою 8 сакавіка 1734 года пад Туроўляй толькі пры адным з’яўленні расійскіх войскаў. Маршалак полацкай канфедэрацыі прыхільнікаў Ляшчынскага полацкі стольнік Юзаф Пакаш 9 сакавіка 1734 года заключыў дамову з Рапніным. Гэтая дамова складалася з 3 пунктаў, згодна з якімі полацкая шляхта павінна была аддаць сваю харугву Рапніну (гэта значыць распускалася); полацкая шляхта заяўляла аб тым, што не ваявала супраць расійскіх войскаў, і прасіла не прымушаць прынесці прысягу Аўгусту III; расійскія войскі не рабілі шкоды ўладанням у Полацкім ваяводстве. Большасць шляхты, праўда, не стала ўдзельнічаць у заключэнні дамовы і ў ноч з 8 на 9 сакавіка 1734 года збегла ў паўднёва-заходнім накірунку. Рапнін пасля заключэння дамовы спакойна заняў Полацк, але не рабіў спроб правесці сойм, дзе мясцовая шляхта павінна была прынесці прысягу Аўгусту III [11, л. 31, 59; 13, с. 21, 63; 14, л. 11–12; 19, к. 9–9v].

Яшчэ раней, 3 сакавіка 1734 года, Рапнін даслаў у разведку ў Улу атрад у трыццаць драгун пад кіраўніцтвам прапаршчыка Булычова. У Бешанковічах гэты атрад нечакана быў атакаваны атрадам у пяцьдзесят чалавек прыхільнікаў Ляшчынскага (напэўна зыйшоўшыя з-пад Туроўлі атрады канфедэрацыі Полацкага ваяводства). Булычоў адбіў іх атаку і перайшоў у контарнаступленне. У гэты час з’явіліся асноўныя сілы прыхільнікаў Ляшчынскага ў колькасці пяці харугваў. Гэта прымусіла Булычова зноў вярнуцца ў Бешанковічы і абараняцца ад пераўзыходзячых сілаў праціўніка. Прыхільнікі Ляшчынскага падпалілі

Бешанковічы, якія ў выніку згарэлі. Бітва працягвалася з палудня да чатырох гадзін раніцы наступнага дня. У канцы канцоў Булычоў вымушаны быў адступіць, але і прыхільнікі Ляшчынскага не пераследвалі яго [11, л. 34–34об.].

З адыходам Рапніна ў Полацкае ваяводства ў Аршанскім павеце зноў актывізаваліся атрады прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага. Гэтаму садзейнічала вяртанне ў Аршанскі павет атрада пад кіраўніцтвам Аляксандра Юзафовіча. Гэты атрад атрымаў загад генеральнага рэгіментарыя Антонія Пацея вярнуцца на ўсход ВКЛ з Наваградскага ваяводства. Ён накіраваўся на ўсход Княства ў канцы лютага 1734 года праз Нягневічы, Налібокi на Мінск, Ракаў у бок Віцебска [16, s. 197]. Дакладней, месцам дыслакацыі гэтага атрада стаў Аршанскі павет. 17 сакавіка 1734 года ў Чарэі быў арганізаваны “генеральны кангрэс” Аршанскага павета. На ім было прынята рашэнне аб фарміраванні 6 конных харугваў. Першая – павятовага палкоўніка ў колькасці 100 чалавек, а ў астатніх пяці павінна было быць па 80 чалавек. Для іх забеспячэння быў вызначаны падатак у 20 злотых “з кожнага дыма”. Гэтыя харугвы павінны былі сабрацца ў Оршы. У сталіцы павета праз два тыдні павінна была сабрацца і пяхота [11, л. 94–94об.; 17, s. 758–761; 18, k. 597–599]. Напэўна, пра гэтыя пяць харугваў успамінае Тадэвуш Агінскі, якія былі пад кіраўніцтвам Юзафовіча і ротмістраў: Ваўжэцкага, смаленскага падкаморыя Антонія Храпавіцкага, Багуслава Шкультэцкага і Перуцыя. Захавалася кароткае апісанне таго ж Агінскага гэтых харугваў: “Людзі былі ўсе добрыя, адважныя, на добрых канях” [19, s. 71]. У самой Оршы таксама размесціліся прыхільнікі Станіслава Ляшчынскага “весма в немалом собрании” і чакалі прыбыцця Юзафовіча з двума ці трыма тысячамі пяхоты. Яны разграбілі ўладанні прыхільнікаў Аўгуста III, асабліва шукалі абранага паслом да Ганны Іванаўны аршанскага матаўнічага Яна Бародзіча. Аднак яго не знайшлі і толькі разграбілі яго дом [11, л. 46–47]. Юзафовіч 27 сакавіка 1734 года няўдала штурмаваў Горкі, дзе размясціўся расійскі атрад палкоўніка Швыкоўскага. Пад кіраўніцтвам Юзафовіча ў гэты час было 6 ротмістраў са сваімі харугвамі і значаня колькасць шляхты, а сярод іх былі і тыя, якія раней ужо прысягнулі Аўгусту III [11, л. 56–56об.]. Смаленскі віцэ-губернатар Казлоўскі быў вымушаны накіраваць на дапамогу ў Горкі з Вяцкага батальёна дзве роты і 50 чалавек “польского корпуса” [13, с. 124, 132].

Узмацненню руху прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага на ўсходзе ВКЛ садзейнічала і з’яўленне тут атрада пад кіраўніцтвам перавальскага староства Тадэвуша Агінскага. Па шляху да атрада Агінскага далучыліся 2 харугвы рэгулярнага войска і выпраўныя харугвы прыхільнікаў Ляшчынскага (хутчэй усяго з Браслаўскага павета). У Бешанковічах Агінскі сустраўся з канфедэрацыяй Полацкага ваяводства пад кіраўніцтвам Юзафа Пакаша. У сярэдзіне сакавіка 1734 года ў Аршанскі павет прыйшоў Агінскі, размясціўся ў Круглым і ўстанавіў кантакт з атрадам аршанскай шляхты пад кіраўніцтвам Аляксандра Юзафовіча; атрад складаўся з пяці харугваў і знаходзіўся недалёка, ў Цяцерыне. У Круглым атрад Агінскага быў атакаваны атрадам Адама Кроера, які складаўся з 100 кавалерыстаў і 600 расійскіх пехацінцаў. Агінскі адступіў праз раку Друць, разбурыўшы мост. На дапамогу яму падыйшлі атрады аршанскай шляхты і дапамаглі адбіць наступленне атрада Кроера. Колькасная перавага была на баку Кроера, і Агінскі палічыў за лепшае адступіць, і праз Паўловічы і Бобр накіраваўся да Глыбокага, пакінуўшы ўсход Княства [6, с. 359–360; 19, s. 71].

З’явіліся праблемы ў прыхільнікаў Аўгуста III у Мсціслаўскім ваяводстве. Прыхільнікі Аўгуста Ляшчынскага ў гэтым ваяводстве сабраліся ў атрад у Бабылічах. Па просьбе Валовіча з Быхава 16 сакавіка 1734 года капітан Кураш даслаў атрад паручніка Таўстога з 50 жаўнерамі. З’яўленне расійскіх войскаў прымусіла прыхільнікаў Ляшчынскага выратаўвацца ўцёкамі і фактычна ўсё Мсціслаўскае ваяводства аказалася пад кантролем Аляксандра Валовіча і яго прыхільнікаў [11, л. 138–139об.]. Гэта дало магчымасць самому Валовічу разам з мсціслаўскім абозным Маркам Жыркевічам накіравацца ў Пецярбург, у якасці абранага пасла ад Мсціслаўскага ваяводства да царыцы Ганны Іванаўны [13, с. 65].

Актыўнасць прыхільнікаў Ляшчынскага вымусіла Рапніна 23 сакавіка 1734 года зноў накіравацца ў Аршанскі павет. Гэта рашэнне Рапніна было падтрымана расійскай царыцай Ганнай Іванаўнай, але яна патрабавала, каб ён пакінуў гарнізон у Віцебску для абароны ваяводства ад прыхільнікаў Станіслава Ляшчынскага. Яшчэ раней у Горкі Рапніным быў дасланы атрад пад кіраўніцтвам секунд-маёра Пуцыціна. Паход галоўнага корпуса Рапніна скончыўся паспяхова. Прыхільнікі Станіслава I Ляшчынскага атступалі пры набліжэнні расійскіх войскаў. У нешматлікіх сутычках перамога заставалася за расійскімі войскамі і падчас адной з іх у палон трапіў ротмістр Ласкарыс. У прысутнасці расійскіх войскаў шляхта зноў прынесла прысягу Аўгусту III. Атрад Юзафовіча быў вымушаны адступіць з Оршы і накіраваўся да Быхава. Там знаходзіўся атрад прэм’ер-маёра Аленіна, які быў не ў стане супрацьстаяць Юзафовічу і прасіў дапамогі ў Рапніна. Праўда, Юзафовіч таксама не рашыўся штурмаваць Быхаў і адступіў пры набліжэнні асноўных сіл Рапніна [11, л. 56об.; 13, с. 115, 117, 122].

У Пецярбургу былі занепакоены актыўнасцю прыхільнікаў Ляшчынскага на ўсходзе ВКЛ. Згодна загаду Ганны Іванаўны ад 15 красавіка 1734 года корпус Рапніна павінен быў іх знішчыць і прымусіць мясцовую шляхту прызнаць каралём Аўгуста III. Ганна Іванаўна загадала для “разогнання” атрадаў Юза-

фовіча даслаць войскі ў Оршу “и к Горкам, и в протчие места немедленно”. Рапнін 17 красавіка 1734 года накіраваў атрад маёра Арлова ў Оршу, Шклоў, Горкі “и в прочие места” [13, с. 142; 14, л. 35–36]. Садзейнічала рашучасці Рапніна чарговае павелічэнне яго корпуса за кошт прыбыцця жаўнераў са Смаленска. Гэта дало магчымасць размясціць свае гарнізоны ў Оршы, Шклове, Горках і іншых гарадах і, такім чынам, узяць пад кантроль сітуацыю ў Аршанскім павеце і Мсціслаўскім ваяводстве. Размясціўшы свае гарнізоны ў гэтых гарадах, Рапнін заняўся знішчэннем атрадаў прыхільнікаў Ляшчынскага. Па падліках Тадэвуша Агінскага, корпус Рапніна складаўся прыкладна з 3 тысяч жаўнераў. Дапамагалі яму атрады прыхільнікаў Аўгуста III Ларскага і Адама Кроера. Апошні з іх меў 100 кавалерыстаў і каля 600 расійскіх пехацінцаў (магчыма 500) пад кіраўніцтвам капітана Менгдэна [13, с. 122; 20, s. 71]. Прычым атрад Кроера прыбыў на дапамогу ад наваградскага ваяводы Мікалая Фаўсціна Радзівіла толькі ў канцы сакавіка 1734 года [13, с. 103]. Згодна з рапартам самога Рапніна на 5 мая 1734 года ў яго корпусе ў Аршанскім павеце было 3728 чалавек [11, л. 68–69]. Частка гэтых сіл, праўда, выкарыстоўвалася толькі як гарнізоны ў гарадах на ўсходзе Вялікага Княства Літоўскага, і таму Рапнін патрабаваў прысылкі новых жаўнераў, а затрымка ў іх прыбыцці прывяла да таго, што ў “разогнании и сокращении противничьих партий учинилась немалая остановка” [11, л. 61–62об.; 13, с. 124, 139, 142–143].

У канцы красавіка 1734 года Рапнін зрабіў удалы паход у Полацкае ваяводства. Пасля гэтага ён заняўся пераследам асноўных сіл прыхільнікаў Ляшчынскага на ўсходзе ВКЛ. Ужо 26 мая 1734 года згодна новаму загаду Рапнін накіраваўся ў Оршу “и протчие места, куда потребно будет для скорейшаго разорения и усмирения противников”. Праўда ў Віцебску пакідалася 530 жаўнераў “с принадлежащим числом офицеров” [11, л. 77]. Дасланыя раней уперад атрады секунд-маёраў Арлова і Пуцяціна яшчэ 6 мая 1734 года ў Круглым сутыкнуліся з прыхільнікамі Ляшчынскага пад кіраўніцтвам Тадэвуша Агінскага, які быў дасланы на ўсход ВКЛ генеральным рэгіментарыем Княства Антоніем Пачеем для збірання падаткаў. У выніку кароткай сутычкі атрад Агінскага адступіў праз раку Друць разбурыўшы мост. Пуцяцін і Арлоў хацелі пераследаваць яго і пераправіцца праз Друць, але да Агінскага на дапамогу падыйшоў атрад аршанскай шляхты пад кіраўніцтвам аршанскага гродскага староства Юзафовіча. Гэтыя аб’яднаныя сілы перашкодзілі пераправе расійскіх войскаў. Праўда, у выніку бітвы прыхільнікі Ляшчынскага палічылі за лепшае адступіць, але і расійскія войскі не маглі іх пераследваць. Падчас бітвы загінула восем жаўнераў Юзафовіча, двое трапілі ў палон, а ў расійскіх войскаў загінуў толькі адзін жаўнер вяцкага палка [11, л. 70–70об.]. Юзафовіч адступіў да Барысава, дзе ўжо 10 чэрвеня 1734 года размясціўся абозам. Тым часам 4 чэрвеня 1734 года Рапнін са сваім корпусам прыбыў у Оршу. Атрады прыхільнікаў Ляшчынскага, толькі пачуўшы аб набліжэнні корпуса Рапніна, адступілі. Нягледзячы на імкненне Рапніна даць генеральную бітву, прыхільнікі Ляшчынскага паспывалі адыходзіць і хаваліся ад расійскіх войскаў. Адразу пасля з’яўлення Рапніна ў Оршы да яго прыбыла значная колькасць шляхты, якая прысягнула Аўгусту III [11, л. 80]. На 16 чэрвеня 1734 года быў скліканы соймік Аршанскага павета, дзе шляхта павінна была прынесці прысягу Аўгусту III. Нягледзячы на пагрозу аршанскага гродскага староства Аляксандра Юзафовіча прыхільнікі Аўгуста III сабраліся на соймік і прынеслі прысягу, а таксама абралі сваімі пасламі да расійскай царыцы Ганны Іванаўны Адама Кроера і Яна Бородзіча [11, л. 93; 13, с. 382].

Рапнін меў мэтай знішчыць атрад Юзафовіча. Менавіта таму, калі Рапнін атрымаў інфармацыю аб знаходжанні атрада Юзафовіча ў лагеры ў Лукомле, то 18 ліпеня 1734 года выступіў супраць яго з Оршы. Юзафовіч, даведаўшыся аб прыходзе атрада Рапніна ў Чарэю (якая знаходзіцца недалёка ад Лукомлі), пакінуў свой лагер і перадыслацыраваўся ў Лепель. Рапнін пераследваў яго. Юзафовіч, калі атрымаў звесткі аб руху Рапніна, пакінуў Лепель, перайшоў раку Беразіну і ўвайшоў у Мінскае ваяводства, дзе і спыніўся. 26 ліпеня 1734 года на рацэ Беразе секунд-маёр Пуцяцін з адной кавалерыяй атакаваў Юзафовіча і перашкодзіў разбурыць мост. Юзафовіч адступіў у мястэчка Панскі ям, дзе контратакаваў значна саступаючыя колькасцю яму сілы Пуцяціна і вымусіў таго адступіць на іншы бераг ракі. Аднак тут падыйшла пяхота Пуцяціна і асноўныя сілы расійскага корпуса Рапніна. Яны атакавалі атрад Юзафовіча і прымусілі яго выратаўвацца ўцёкамі. Збегшы ад расійскіх войскаў астаткі атрада Юзафовіча размясціліся на захадзе Аршанскага павета ў Смалянах. Супраць іх Рапнін выслаў атрад секунд-маёра Арлова, што прымусіла Юзафовіча да далейшага адступлення на захад [11, л. 70–70об., 106–107об.; 21, л. 1–1об.].

Астаткі атрада Юзафовіча пакінулі Аршанскі павет, і ўсход ВКЛ цалкам аказаўся пад кантролем корпуса Рапніна. Выканаўшы загад, корпус Рапніна некаторы час бяздзейнічаў. Новы паход Рапнін прадпрыняў толькі ў канцы верасня 1734 года, калі рушыў у Полацкае ваяводства, каб прымусіць мясцовую шляхту прынесці прысягу Аўгусту III [13, с. 337, 397; 22, л. 3–6об.]. Рапнін звярнуўся да полацкага харужага Аляксандра Корсака Бабыніцкага, полацкага падсудка Іясафата Антонія Сялявы і полацкага земскага пісара Базыля Рыпінскага, каб яны склікалі соймік Полацкага ваяводства для прысягі Аўгусту III. Полацкая шляхта асабліва не супраціўлялася і не хацела далей падтрымліваць Станіслава I Ляшчынскага. У выніку соймік быў скліканы ўніверсаламі полацкага харужага Аляксандра Канстанціна Корсака Бабыніцкага [11, л. 171;

21, л. 17–17об.; 23, с. 132]. Сам соймік адбыўся 2 снежня 1734 года. На ім мясцовая шляхта прынесла прысягу і абрала паслоў да Аўгуста III і расійскай царыцы Ганны Іванаўны інфлянцкага войскага Людвіка Шантыра і інфлянцкага скарбніка Яна Гізберта Студніцкага [10, арк. 22–23; 23, с. 132].

У гэты час пагоршылася становішча прыхільнікаў Аўгуста III у Мсціслаўскім ваяводстве і яны звярнуліся да смаленскага віцэ-губернатора Казлоўскага з просьбай даслаць некалькі соцен расійскіх жаўнераў з пушкамі супраць сабраўшыхся прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага [13, с. 132]. Да таго ж не вельмі дапамагаў мсціслаўскай шляхце ахоўны ліст Ганны Іванаўны ад напаўненняў смаленскай шляхты і збораў правіянту расійскімі войскамі. Асабліва вялікую шкоду нарабіў атрад, які падчыняўся прэм’ер-маёру Аленіну, які знаходзіўся ў Быхаве. Гэты атрад збіраў правіант у прыхільнікаў Аўгуста III. Мсціслаўская шляхта прасіла кампенсіраваць панесеныя матэрыяльныя страты. Для рашэння гэтых праблем 20 лістапада 1734 года на мсціслаўскім сойміке быў абраны пасол да смаленскага віцэ-губернатора Фёдора Шэпелева і Юрыя Рапніна мсціслаўскі падстароста і ўгінскі староста Крыштаф Валовіч. Акрамя таго, быў дасланы пасол Юрый Тамашэвіч да Аленіна з просьбай не збіраць падаткі ў Мсціслаўскім ваяводстве згодна з ахоўным лістом расійскай царыцы [24, арк. 38–39адв.; 40–41адв.; 44–47].

Яшчэ адной праблемай для расійскага ўрада сталі абраныя на аршанскім сойміку паслы да Ганны Іванаўны Адам Кроер і аршанскі мастаўнічы Ян Бародзіч. Адам Кроер са сваім атрадам вызначыўся шматлікімі грабязамі пад выглядам збірання правіянту. Асабліва шмат шкод ён нарабіў уладанням рускага ваяводы Аўгуста Чартарыйскага. Яшчэ горш было простае шляхце, асабліва Шэмешу, які раней судзіўся з Кроерам. У выніку супраць злоўжыванняў Кроера выступілі нават прыхільнікі Аўгуста III: навагрудскі ваявода Мікалай Фаўсцін Радзівіл і мечнік ВКЛ Ігнат Завіша, які як пасол у Расію зрабіў адпаведнае прадстаўленне расійскаму ўраду. Завіша сцвярджаў, што Кроер і паслом фактычна абраў сам сябе і пад пагрозай зброі прымусіў пагадзіцца аршанскую шляхту, якая прысутнічала на сойміку. Акрамя таго, устанавіў звышнаныя выплаты паслам да Ганны Іванаўны і Аўгуста III “по четыре гульдена с дыму”. Пасля гэтага з дапамогай свайго атрада пачаў збіраць гэтыя падаткі – рабаваў шляхецкія ўладанні, нават забіваю нязгодную шляхту. У чэрвені 1734 года па загаду генерала Льва Ізмайлава Кроер за свае дзеянні быў арыштаваны разам з харугвай. Кроер патрабаваў вызвалення, спасылаючыся на невінаватасць, і 20 чэрвеня 1734 года з Оршы нават накіраваў “челобитную” да расійскай царыцы Ганны Іванаўны. У ёй падкрэсліваў свае баявыя заслугі, што яго абгаварылі, а ён не рабіў ніякіх парушэнняў закона. Асабліва Кроер падкрэсліваў, што з-за арышту не можа з пасольствам паехаць у Пецябургу як абраны аршанскім паслом. Яго звароты да Мікалая Фаўсціна Радзівіла і ў Расію мелі поспехі, і ўжо ў жніўні 1734 года па загаду ўсё таго ж Ізмайлава Кроер быў выпушчаны з пад арышту. Расійскі ўрад на падставе звароту Кроера, Бародзіча і Завішы прыняў хітрае рашэнне. Паабяцаўшы Кроеру і Бародзічу сваю дапамогу, расійскі ўрад інфармаваў Рапніна аб ім, але паведаміў, што яго не трэба выконваць і ўвогуле старацца дыстанцыравацца ад канфлікту Кроера з ураднікамі ВКЛ. Адначасова Рапнін даведаўся аб гэтым канфлікце як мага больш [11, л. 97–97об.; 13, с. 264, 337; 14, л. 66–68, 71, 110об., 114–115, 123–131, 133–140, 142–155, 161–162]. Падтрымка, зробленая на словах расійскім урадам, акрыліла Кроера, які, вярнуўшыся ў ВКЛ, зноў пачаў рабаваць шляхецкія ўладанні. Больш таго, падрабіў пячатку Мікалая Фаўсціна Радзівіла і выдаваў за яго ўказы. Гэта стала вядома ў Пецябурзе, і царыца Ганна Іванаўна 6 лютага 1735 года прыказала Кроеру: “нетокмо никакой протекции на давали, но и до самовольных поступок его не допускали”. Акрамя таго, расійская царыца патрабавала ў выпадку парушэння законаў Кроера звязацца з Мікалаем Фаўсцінам Радзівілам для ўзгаднення сумеснага рашэння [25, с. 25].

Сітуацыя на ўсходзе Вялікага Княства зноў абастрылася ў сувязі з рухам сюды ў канцы 1734 года атрада прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага пад кіраўніцтвам Тадэвуша Агінскага, які складаўся з 20 драгунскіх, 6 пяхотарскіх, авангардных і павятовых харугваў [25, с. 47]. Садзейнічала гэтаму і тое, што Рапнін з большай часткай свайго корпуса сыйшоў з усходу ВКЛ і накіраваўся ў Ашмянскі павет, каб супакоіць мясцовых прыхільнікаў Ляшчынскага [21, л. 22]. Атрад Агінскага спачатку рушыў у Аршанскі павет, дзе захапіў Шклоў і спыніўся там на тры тыдні. Далей Агінскі накіраваўся ў Мсціслаўскае ваяводства, у Крычаўскае староства. Па дарозе авангардная харугва ротмістра Узлоўскага была разбіта атрадам войска ВКЛ пад кіраўніцтвам Яна Косці і Бяляўскага, якія дыслацыраваліся ў Магілёве. Для помсты Агінскі прадпрыняў спробу захапіць Магілёў, але яна скончылася няўдачай. Пасля гэтага Агінскі разрабаваў Чавусы і зноў накіраваўся ў Крычаўскае староства. У наказанне за супраціўленне атрад Агінскага разрабаваў і Крычаў. У гэтым горадзе атрад Агінскага затрымаўся на чатыры тыдні [1, с. 104; 19, с. 76; 25, с. 47–48]. Гэта доўгае знаходжанне атрада Агінскага ў Мсціслаўскім ваяводстве садзейнічала стварэнню мясцовай канфедэрацыі прыхільнікаў Станіслава I Ляшчынскага. Тым больш што адпаведныя ўніверсалы даслалі да мсціслаўскай шляхты Антоній Пацей (ад 3 лютага 1735 г.) і Тадэвуш Агінскі (ад 15 сакавіка 1735 г.) [26, арк. 175–176адв., 186–187]. Прыхільнікі Ляшчынскага стварылі канфедэрацыю ў яго падтрымку і нават арганізавалі дывізію пад кіраўніцтвам мсціслаўскага лоўчага і мсціслаўскага падстаросты Антонія Парчэўскага. Яны спрабавалі аб’яднацца з атрадам Тадэвуша Агінскага, але расійскія войскі (згодна звышнаным інфармацыі ў 4000 жаў-

нераў) пад кіраўніцтвам Кураша ў Гумнах разграмілі іх [26, арк. 214–215адв., 216–216адв.; 27, с. 397]. З гэтага часу Мсціслаўскае ваяводства зноў аказваецца пад кантролем прыхільнікаў Аўгуста III. Агінскі, калі даведаўся аб руху да яго моцнага атрада Мікалая Фаўстына Радзівіла, то ў красавіку 1735 года пачаў адступаць да Шклова. Агінскі меў памылковую інфармацыю аб нязначнасці расійскага гарнізона ў Оршы (усяго ў 200 чалавек, з якіх толькі 100 здаровых). Па гэтай прычыне прадпрыняў няўдалую спробу захопу Оршы. На сам рэч гарнізон пад кіраўніцтвам вахмістра Рагаўцова складаўся з 700 жаўнераў, якія адбілі нападзенне. Агінскі адступіў да Смалянаў, дзе прабыўшы пяць дзён, накіраваўся да Глубокага і пакінуў усход Княства Літоўскага [6, с. 369].

Высновы. Ва ўсходніх ваяводствах ВКЛ размясціўся корпус расійскіх войскаў пад кіраўніцтвам палкоўніка Юрыя Рапніна. Яго колькасць з часам толькі ўзрастала. Пастаянным месцам дыслакацыі гэтага корпуса быў абраны Віцебск. Другая частка корпуса размясцілася ў Быхаве. Рапнін меў мэту перашкодзіць дзеянням прыхільнікаў Ляшчынскага на ўсходзе ВКЛ і арганізоўваць прысягу мясцовай шляхты Аўгусту III. Сітуацыя ва ўсходніх паветах мела свае адрозненні. У Віцебскім ваяводстве шляхта адразу прызнала Аўгуста III і не рабіла ніякіх дзеянняў у падтрымку Станіслава I Ляшчынскага. Гэта было выклікана пастаяннай дыслакацыяй у Віцебску корпуса Рапніна. Ужо 25 студзеня 1734 года на сваім сойміку віцебская шляхта прысягнула Аўгусту III. У Мсціслаўскім ваяводстве прыхільнікі Аўгуста III пад кіраўніцтвам Валовіча атрымалі перавагу над прыхільнікамі Ляшчынскага толькі дзякуючы падтрымцы дасланных атрадаў расійскіх войскаў. Хаця ініцыятыва ў арганізацыі канфедэрацыі прыхільнікаў Аўгуста III зыходзіла ад мясцовай шляхты і яна яе стварыла на сваім сойміку яшчэ 11 студзеня 1734 года. Адначасова расійскія атрады былі вымушаны ўвесь час іх абараняць ад фарміраваўшыхся ў Мсціслаўскім ваяводстве атрадаў прыхільнікаў Ляшчынскага. Нягледзячы на ахоўны ліст ад царыцы Ганны Іванаўны прыхільнікі Аўгуста III у Мсціслаўскім ваяводстве ўвесь час сутыкаліся з праблемай збору правіянту расійскімі войскамі. Шляхта Аршанскага павета і Полацкага ваяводства ў сваёй большасці выступіла на баку Станіслава I Ляшчынскага. Прычым некаторая частка аршанскай шляхты пад прымусам прысутных расійскіх войскаў прызнала каралём Аўгуста III і прысягнула яму прысягу яшчэ падчас грамнічнага сойміка 8 лютага 1734 года. Аднак у сваёй большасці аршанская шляхта выступіла на баку Станіслава I Ляшчынскага і сфарміравала ўзброеныя харугвы ў яго падтрымку пад кіраўніцтвам мясцовага гродскага старосты Аляксандра Юзафовіча. Менавіта супраць іх і праводзіў асноўныя баявыя дзеянні корпус Рапніна. Гэтыя баявыя дзеянні ў асноўным выглядалі як шматлікія дробныя сутычкі. Такі від вайны быў больш карысным для прыхільнікаў Ляшчынскага, якія не маглі супрацьстаяць рэгулярным расійскім войскам. Пад кантроль сітуацыю ў Аршанскім павеце Рапніну ўдалося ўзяць толькі пасля перамогі расійскіх войскаў над атрадам Юзафовіча 26 ліпеня 1734 года на рацэ Беразе. Шляхта Полацкага ваяводства таксама выказалася на баку Станіслава I Ляшчынскага, але дзейнічала менш актыўна, чым аршанская шляхта. Рапнін двойчы рабіў паходы ў Полацкае ваяводства. У выніку першага з іх полацкая шляхта 8–9 сакавіка 1734 года капітулявала без бою пад Туроўляй, а потым у сваёй большасці збегла з месца перамоў. Падчас другога пахода Рапнін прымусіў полацкую шляхту 2 снежня 1734 года на сваім сойміку прызнаць уладу Аўгуста III. Двойчы прыхільнікі Ляшчынскага атрымлівалі дапамогу ў выглядзе паходаў атрада пад кіраўніцтвам Тадэвуша Агінскага, што актывізавала іх выступленні ва ўсходніх ваяводствах ВКЛ. Канчаткова Рапніну ўдалося супакоіць сітуацыю на ўсходзе Княства толькі ў пачатку 1735 года.

ЛІТАРАТУРА

1. Бутурлин, Д. Военная история походов россиян в XVIII столетии / Д. Бутурлин. – СПб., 1823. – Ч. 1, т. 3. – 411 с.
2. Sliesoriūnas, F. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1733 – 1736 metų tarpuvaldžiu / F. Sliesoriūnas // Lietuvos Valstybė XII – XVIII a. – Vilnius, 1997. – S. 365–381.
3. Sliesoriūnas, F. Mūšis prie Vilniaus ir miesto nusiaubimas 1734 metais / F. Sliesoriūnas // Lietuva ir jos kaimynai: nuo Normanų iki Napoleono. Prof. Broniaus Dundulio atminimui. – Vilnius, 2001. – P. 311–329.
4. Мацук, А. Войска як інструмент усталявання ўлады Аўгуста III у ВКЛ у 1733–1735 гг. / А. Мацук // Беларускі гістарычны агляд. – 2008. – Т. 15, сш. 1–2 (28–29). – С. 329–364.
5. Цясельскі, Т. Узброеныя сілы ВКЛ падчас вайны за польскую спадчыну ў 1733–1735 гг. / Т. Цясельскі // Архэ. – 2011. – № 6. – С. 246–259.
6. Цясельскі, Т. Баявыя дзеянні на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага падчас вайны за польскую спадчыну ў 1733–1735 гг. / Т. Цясельскі // Архэ. – 2012. – № 6. – С. 347–371.
7. Мацук, А. Значение боевых действий в ВКЛ в войне за “польское наследство” / А. Мацук // Война и оружие. Новые исследования и материалы: тр. четвертой междунар. науч.-практ. конф. – СПб. – Ч. III. – С. 198–218.

8. Сборник Русского исторического общества. Т. 106: Бумаги Кабинета Министров Императрицы Анны Иоанновны. Ч. 2 (год 1733) / Собр. и изд. под ред. А.Н. Филиппова. – СПб., 1899. – 654 с.
9. Российский государственный архив древних актов. – Фонд 177. – 1733 г. – Д. 7.
10. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд 1734. – Воп. 1. – Спр. 24.
11. Российский государственный архив древних актов. – Фонд 177. – 1734 г. – Д. 18.
12. Lietuvos Mokslų Akademijos biblioteka. – F. 148. – B. 80.
13. Сборник Русского исторического общества. Т. 108: Бумаги Кабинета Министров Императрицы Анны Иоанновны. Ч. 3 (год 1734) / Собр. и изд. под ред. А.Н. Филиппова. – СПб., 1900. – 512 с.
14. Архив внешней политики Российской империи. – Фонд 79. – Оп. 1. – 1733 г. – Д. 45а.
15. Biblioteka PAN i PAU. – Sygn. 1175.
16. Codzienne kłopoty, wielkie interesy i podwójna elekcja: korespondencja radziwiłłowskich urzędników z księżną Anną z Sanguszków Radziwiłłową i jej synem Michałem Kazimierzem z 1733/1734 roku / Wydał J. Dygdała. – Warszawa, 2013. – 226 s.
17. Biblioteka Ossolińskich. – Sygn. 6611.
18. Archiwum Główne Akt Dawnych. Zbiór Komierowskich. Sygn. 62/82.
19. Pamiętnik Tadeusza Ogińskiego // Przegląd historyczny. – 1914. – Z. 1. – 51–83.
20. Matuszewicz, M. Dziennik życia mego / M. Matuszewicz. – Warszawa, 1996. – Т. 1. – 928 s.
21. Российский государственный военно-исторический архив. – Фонд 20. – Оп. 1. – Д. 54. – Ч. 1.
22. Архив внешней политики Российской империи. – Фонд 79. – Оп. 1. – 1733 г. – Д. 45б.
23. Мацук, А. Полацкае ваяводства ў XVIII ст.: ваявода, шляхецкая эліта, соймакі / А. Мацук. – Мінск, 2014. – 233 с.
24. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд 1729. – Воп. 1. – Спр. 38а.
25. Сборник Русского исторического общества. Т. 111: Бумаги Кабинета Министров Императрицы Анны Иоанновны. Ч. 4 (год 1735) / собр. и изд. под ред. А.Н. Филиппова. – Юрьев, 1901. – 587 с.
26. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд 1729. – Воп. 1. – Спр. 39.
27. Dziennik życia Ignacego Łopacińskiego // Biblioteka Warszawska. – 1855. – Т. 3. – S. 393–425.

Пастыніў 09.01.2015

SZLACHTA OF EASTERN PROVINCES OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND THE RUSSIAN TROOPS DURING THE WAR OF THE POLISH SUCCESSION (1733–1735)

A. MATSUK

The article explores the relationship between the nobility of eastern provinces of the Grand Duchy of Lithuania (Orsha district, Vitebsk, Polotsk and Mstislavl provinces) and the Russian troops, which were introduced in the region in order to fight the supporters of I Stanislaus Leszczyński and support local adherents of August III. It is noticed that szlachta of Orsha district and Polotsk province sided mostly with Stanisław I Leszczyński. The Russian troops under the command of Yuri Repnin were deployed against them. These Russian troops caused the szlachta of Vitebsk to take the side of August III. It is revealed that the support of Russian troops also predestined the dominance of adherents of August III in Mstislavl province. The victory of Russian troops over the Leszczyński's supporters in Polotsk province and Orsha district had forced the local szlachta to recognize the power of August III by the end of 1734.